

ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

На правах рукопису
УДК 338.48(477)

Добровольська Ангеліна Борисівна

ФОРМУВАННЯ РИНКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 08.05.03 -
міжнародні економічні відносини

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ-1997

00753814 (S)

Дисертація є рукопис.

Робота виконана у відділі зовнішньоекономічної діяльності Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Лук'яненко Дмитро Григорович

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Школа Ігор Миколайович

кандидат економічних наук, доцент
Прилипко Сергій Іванович

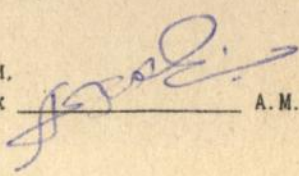
Провідна організація: Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки України, м. Київ

Захист відбудеться "6" *травня* 1997 р. о *15* год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.11.02 Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України за адресою: 252030, м. Київ, вул. Леонтовича, 5.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, що знаходиться за адресою: 252030, м. Київ, вул. Леонтовича, 5.

Автореферат розісланий: "5" *квітня* 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

А. М. Хахлюк

ТВ 37.27

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1. Актуальність теми дослідження. Підвищення ролі сфери послуг є однією з ключових та усталених тенденцій в розвитку структури світового господарства на сучасному етапі. Торгівля послугами посіла значне місце в системі міжнародного обміну і справляє суттєвий вплив на світовий економічний розвиток. За масштабами, динамікою та ефективністю в структурі світового ринку послуг помітно виділяється ринок туристських послуг.

Розвиток світової економіки, поглиблення інтернаціоналізації і глобалізації світового господарства, індустріальний та соціальний прогрес, з одного боку, посилюють індивідуальну та суспільну потребу в туризмі, а з іншого, створюють передумови задоволення його попиту, що сприяє збільшенню обсягу туристських поїздок та їх диверсифікації. Відбувається подальше зростання виїздного туризму з розвинутих країн-постачальників і спеціалізація нових держав на їх прийомі та обслуговуванні. Вже зараз міжнародний туризм помітно впливає на економіку багатьох країн та світового господарства в цілому, що обумовлює актуальність дослідження цього суспільного явища.

З точки зору внутрішніх чинників він розглядається як: значне джерело валютних надходжень та засіб вирівнювання платіжного балансу за рахунок специфіки туристського споживання, що дає можливість одержання валюти, яке не супроводжується вивозом продуктів та праці; фактор прискорення інвестиційного процесу майже в усіх галузях регіональної та національної економіки на основі їх тісного зв'язку з туристською індустрією; засіб сприяння структурним зрушенням в національному виробництві на основі жорстких вимог, що висуває міжнародний туризм до якості товарів та послуг; основа залучення до ефективного використання так званих економічно індіферентних ресурсів (сонячна інсоляція, морські пляжі, пам'ятники архітектури тощо); спосіб забезпечення зайнятості, вирішення проблеми безробіття та пом'якшення викликані ним соціальної напруги. З точки зору зовнішньої політики міжнародний туризм є: одним з напрямів участі країни в міжнародному поділі праці; фактором, що сприяє розвитку зовнішньої торгівлі (експорту - виїзний туризм та імпорту - в'їзний туризм); інструментом формування громадської думки про країну в очах світового співтовариства, в тому числі економічних, фінансових та урядових кіл.

Перебування та переміщення туристів має системний характер, зачіпає не тільки економіку але й політику, культурну та соціальну сфери, супроводжується впливом на духовні норми, стиль поведінки як місцевих жителів, так і туристів. Відповідно, на національному рівні міжнародний туризм широко використовується як засіб досягнення певних економічних, соціальних, політичних та ідеологічних цілей, в якості важливого елемента загальної стратегії розвитку держави.

Сьогодні в міжнародному туристському обміні приймають участь практично всі країни світу - як розвинуті, так і ті, що розвиваються. Для багатьох з них туризм став провідною галуззю міжнародної спеціалізації (Греція, Аргентина, Туніс, Іспанія, Португалія, Туреччина, Єгипет). З туризму почали оздоровлення національної економіки деякі країни з перехідною економікою (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Болгарія). Для України ж міжнародний туризм поки що залишається значним резервом соціально-економічного розвитку.

Водночас активне включення в міжнародний туристський ринок є як господарчо необхідним, так і об'єктивно закономірним процесом, оскільки, з одного боку, цілеспрямований розвиток міжнародного туризму є одним з чинників трансформації національної економіки у відкриту ринкову, інструментом її інтеграції в систему світогосподарських зв'язків, засобом диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності за рахунок динамічного розвитку сфери послуг, а з іншого - активізація участі України в міжнародному житті, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, відповідно, обумовлює розвиток туристського обміну, пов'язаний зі зростанням кількості міжнародних економічних, господарчих, наукових та культурних контактів.

Усвідомлення важливості міжнародного туризму на сучасному етапі розвитку національної економіки одержало широкий резонанс в наукових та державних колах, знайшло своє відображення в деяких урядових документах, а з прийняттям Верховною Радою України закону "Про туризм" (вересень 1995 р.) був законодавчо оформлений статус туризму як одного з "пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки".

З огляду на наявний туристський потенціал, значною є ступінь теоретичної вірогідності та практичної потреби спеціалізації України чи окремих її регіонів на обслуговуванні іноземних туристів. Проте, не можливо не враховувати реалії су-

часного стану туристської галузі України, яка, адекватно загальному процесу політико-економічних перетворень, зазнала реформування організаційної структури і майже три роки була позбавлена централізованого управління та державної підтримки. Розпад спільного туристського простору в межах колишнього СРСР супроводжувався руйнуванням традиційних туристських маршрутів та туристських зв'язків з країнами Східної Європи, переорієнтацією цільових стимулів туризму. Все це негативно вплинуло на кількісні і якісні показники ринку міжнародного туризму в Україні та посилило необхідність оцінки тенденцій його формування з метою визначення пріоритетів подальшого розвитку.

Значимість міжнародного туризму в розвитку світової економіки, глибина та сила його впливу на національне господарство окремих країн, обумовили напрямки розвитку сучасної економічної думки в цій площині. Важливу роль в розробці теоретичних аспектів міжнародного туризму, його взаємодії з національним та світовим господарством відіграють праці зарубіжних спеціалістів Брідена Дж., Бхатті А.К., Гезгали Я., Снева Н., Казеса Д., Кауля Р.Н., Ланкара Р., Пірса Д., Ріхтера Л. Сміта С., Станева П., та інших. Дослідженню цієї проблеми присвячені книги та монографії Абукова А.Х., Азара В.І., Ананьєва М.А., Барчукової Н.С., Іванова В.Є., Ісмаєва Д.К., Крачило М.П., Немоляєвої М.Е. В більш широкому контексті загальні та спеціальні питання впливу зовнішньоекономічної діяльності на національну економіку висвітлені в працях українських науковців Будкіна В.С., Лук'яненко Д.Г., Панченко Є.Г., Румянцева А.П., Сіденко В.Р., Філіпенко А.С., Школи І. М.

Разом з тим набуло актуальності дослідження характеру впливу міжнародного туризму на загальну соціально-економічну ситуацію в країнах з перехідною економікою, виявлення результативності туристської індустрії, тенденцій та перспектив розвитку цієї сфери національної економіки, що обумовлює потребу подальшого розгляду теоретичних і практичних питань розвитку міжнародного туризму з узагальненням та можливою адаптацією зарубіжного досвіду в плані організації та регулювання міжнародного туризму.

1.2 Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення організаційно-економічних пріоритетів розвитку національної індустрії туризму на основі

системного аналізу передумов, тенденцій та проблем формування ринку міжнародного туризму в Україні з урахуванням адаптивного світового досвіду.

Досягнення мети дослідження здійснювалось на основі послідовного вирішенням наступних завдань:

уточнення ключових аспектів щодо еволюції та сучасних особливостей функціонування міжнародних ринків послуг;

визначення сутності міжнародного туризму, виявлення факторів, що підвищують його значення в сучасному суспільстві та перетворюють у важливий елемент світової економіки і міжнародних відносин;

виявлення специфіки міжнародної торгівлі туристськими послугами, особливостей міжнародного туризму як виду зовнішньоекономічної діяльності;

розробка методичних основ та інструментарію дослідження ринків туристських послуг;

аналіз масштабів, структури, динаміки та домінуючих тенденцій розвитку світового ринку туристських послуг;

вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду організації та регулювання міжнародного туризму;

аналіз стану національної туристської індустрії, тенденцій розвитку ринку міжнародного туризму в Україні в контексті загальної соціально-економічної ситуації в країні;

оцінка потенціалу міжнародного туризму в Україні, розробка напрямів його ефективної реалізації адаптивно до реальних умов та пріоритетів розвитку національної економіки.

1.3 Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження виступає система взаємовідносин, що виникають в процесі міжнародного туристського обміну. Об'єкт дослідження становить міжнародний туризм, як складне соціально-економічне явище та специфічна форма зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, сучасний етап його розвитку в Україні.

1.4 Теоретичну та методологічну основу дисертаційного дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених з теорії міжнародних економічних відносин, роботи присвячені сфері послуг, зокрема, організації та розвитку міжнародного туризму, базові державні нормативно-правові акти. Фактологічну основу дослідження становили статистичні, інформаційні та аналітичні

матеріали Всесвітньої Туристської Організації, організацій-системи ООН, ГАТТ\ВТО, Комітету ОЕСР по туризму, ЄС, Конгресу США, Держкомтуризму України, Міністерства статистики України, дані вітчизняних та зарубіжних періодичних видань і т.п.

У процесі дисертаційного дослідження автором реалізовано системний підхід, використані методи історичного та логічного аналізу, економіко-статистичні методи.

1.5 Наукова новизна пропонованої до захисту дисертаційної роботи полягає у наступному:

виявлено сутність міжнародного туризму через системний аналіз його природи в структурі світового ринку послуг, досліджено передумови і особливості функціонування національної індустрії та інфраструктури туризму;

визначено фактори, що обумовлюють активізацію міжнародного туристського обміну та розвитку ринків міжнародного туризму, проведено їх систематизацію за характером та сферам впливу;

оцінено масштаби, динаміку та виявлено проблеми розвитку ринку міжнародного туризму в Україні з урахуванням внутрішньо-та зовнішньоекономічних факторів становлення національної економіки, а також результативності міжнародного туризму в досягненні економічних, соціальних та політичних цілей;

обгрунтовано підхід до визначення організаційно-економічних пріоритетів розвитку міжнародного туризму в Україні, розроблено механізм їх реалізації через систему макроекономічних заходів на державному, галузевому і територіальному рівнях.

1.6 Теоретична та практична цінність роботи. Теоретична значущість результатів дослідження полягає у тому, що вони розвивають методичну основу поглибленого вивчення міжнародного туризму, як однієї з форм міжнародних відносин, сприяють формуванню чіткого термінологічного апарату в даній площині. Практична цінність роботи полягає у розробці методичних підходів та інструментарію обгрунтування доцільності та прогнозування ефективності організаційної структури міжнародного туризму в Україні на різних рівнях (державному, галузевому та територіальному). Окремі положення роботи можуть бути використані в процесі реалізації національної політики розвитку міжнародного туризму, при формуванні організаційної структури ринку міжнародного туризму, розвитку відповідної нормативно-правової бази.

Висновки та узагальнення, зроблені в результаті дослідження можуть бути використані у підготовці та викладачці лекційних курсів "Міжнародні економічні відносини", "Світова економіка", "Світовий ринок товарів та послуг", "Економіка та організація міжнародного туризму".

1.7 *Впровадження та апробація результатів дослідження.* Наукові результати дисертаційної роботи використовувались та знайшли практичне застосування при виконанні планових тем відділу Зовнішньоекономічної діяльності Інституту світової економіки і міжнародних відносин "Формування і розвиток експортного потенціалу в системі міжнародних ринків" (1993-1994 рр., УДК 331.81 Н держреєстрації 0194U032341), "Проблеми зовнішньоекономічної діяльності в умовах трансформації централізовано-планової економіки в ринкову" (1995-1996 рр., УДК 331.81 Н держреєстрації 0195U000807), конкурсних тем ДКНТ України "Формування і реалізація міжнародних стратегій українських промислових підприємств" (1995 р., Н держреєстрації 0195U013159) і "Регулювання експортної діяльності в умовах інтенсивних ринкових перетворень" (1996 р., УДК 331.81:339.5:339.9:338.9 Н держреєстрації 0196U024172). Okремі результати дисертаційної роботи використані при підготовці аналітичних матеріалів і доповідних записок Інституту світової економіки і міжнародних відносин Адміністрації Президента, Міністерству зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі України, Президії Національної Академії наук України.

Основні положення дисертаційної роботи її результати доповідались на 4 міжнародних науково-практичних конференціях, впроваджені в навчальний процес Київського державного економічного університету. Автором розроблена робоча програма дисципліни "Економіка та організація міжнародного туризму".

1.8 *Публікації.* Результати даного дослідження знайшли відображення у 8 наукових та методичних публікаціях загальним обсягом 3.1 друкованих аркушів.

1.9 *Структура і обсяг роботи.* Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та рекомендацій, списку використаної літератури, додатків. Робота викладена на 163 сторінках машинописного тексту, включаючи 16 таблиць та 8 рисунків.

Структура дисертації:

Вступ.

- Глава 1. Розвиток туризму в структурі світового ринку послуг
- 1.1. Еволюція та сучасні особливості функціонування міжнародних ринків послуг
 - 1.2. Сутність та специфіка міжнародної торгівлі туристськими послугами
- Глава 2. Аналіз тенденцій та організації міжнародного туризму
- 2.1. Методичні основи та інструментарій дослідження ринків туристських послуг
 - 2.2. Масштаби, структура і динаміка міжнародного туризму
 - 2.3. Організація та регулювання міжнародного туризму
- Глава 3. Напрями ефективної реалізації потенціалу міжнародного туризму в Україні
- 3.1. Оцінка потенціалу розвитку міжнародного туризму
 - 3.2. Умови та механізми реалізації пріоритетів розвитку міжнародного туризму

Висновки та рекомендації.

Список літератури.

Додатки.

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Існує комплекс об'єктивних факторів, що зумовлюють динамічний розвиток сектора послуг в межах національних господарств та розширення виходу послуг у сферу міжнародного обміну. Ключовими серед них є зміна умов суспільного відтворення, пов'язане з НТП розширення масштабів виробництва та ускладнення його економічної організації, диверсифікація попиту на послуги виробничого та індивідуального призначення, поглиблення міжнародного поділу праці в цілому через інтернаціоналізацію та глобалізацію світового господарства.

Аналіз сучасних умов функціонування і розвитку світового ринку послуг показує, що його географічна структура склалася на користь розвинутих капіталістичних країн, для яких зрілий ринок послуг є адекватним відображенням високого рівня загального економічного розвитку. На них припадає основний обсяг операцій по обміну послугами. В експорті комерційних послуг відрив розвину-

тих капіталістичних країн від країн, що розвиваються, є більш помітним, ніж в товарному експорті. З огляду на видову структуру світового ринку послуг, можемо визначити, що найменший розрив між рівнем експорту (у відсотковому зображенні) розвинутих країн та країн, що розвиваються, спостерігається при експорті туристських послуг. В той же час для України експорт послуг, зокрема туристських, залишається значним резервом покращення структури зовнішньоекономічної діяльності. Активізація розвитку цього сектора сьогодні є актуальною як з огляду на специфіку сфери послуг, достатній розвиток якої є передумовою міжнародної конкурентоспроможності на ринках готових виробів та перероблених сільськогосподарських товарів, а більшість секторів мають стратегічне значення для національної економіки в плані забезпечення власного економічного розвитку та збереження економічної незалежності і національної безпеки, так і на подальшу лібералізацію торгівлі послугами в межах міждержавних інтеграційних угруповань (спільних ринків, економічних та повних союзів), що відповідно вимагає визнання послуг одним з пріоритетних напрямів національної політики і потребує активної державної діяльності в цій сфері.

По мірі зростання економічної взаємозалежності усіх країн, скорочення політичних та економічних бар'єрів між ними, міжнародний туризм перетворився в одну з найважливіших статей міжнародного обміну послугами.

Незважаючи на те, що на сьогодні існує достатня теоретична база дослідження міжнародного туризму, проблема термінологічної неоднозначності не втратила своєї актуальності. Специфіка феномену туризму, що проявляється через багатозначність його впливу на економічну і соціальну сфери національних господарств, з одного боку, обумовлює доцільність багатокритеріального підходу до визначення та аналізу цього явища, а з іншого - потребує певної сумірності показників і тлумачень низки відповідних термінів, що забезпечує можливість та ефективність міжнародної співпраці.

На нашу думку, перспектива використання іноземного туризму як резерву стратегії розвитку, інтеграція України в світове господарство та входження до складу основних міжнародних організацій передбачає доцільність визначення туризму як комплексу взаємовідносин, що виникають під час перебування в подорожах осіб визначених за термінологією Всесвітньої туристської організації "туристами".

Для приймаючих країн вирішальним макроекономічним фактором експортної орієнтації в туристському обміні є стан балансу туристських витрат і надходжень. У цьому контексті слід вважати як на потенційні, можливості іноземного (в'їздного) туризму для країн-експортерів туристських послуг (є ефективним джерелом валютних надходжень; активізує платіжний баланс і зовнішню торгівлю; залучає до ефективного споживання "ідеальні туристські блага", що в загальному випадку є економічно індивідуальними ресурсами; прискорює інвестиційний процес майже в усіх галузях регіональної та національної економіки, сприяє розвитку відсталіх регіонів; викликає ефект мультиплікатора через рентабельне використання отриманих коштів; сприяє здійсненню структурних зрушень в національному виробництві на користь сфери послуг та предметів споживання; позитивно впливає на ринок праці, сприяє забезпеченню зайнятості, вирішенню проблеми безробіття та пом'якшенню ним викликаної соціальної напруги; є засобом, що сприяє формуванню громадської думки про країну в очах світового співтовариства), так і на деякі негативні моменти, що обмежують результативність його позитивного впливу (відсутність привабливих туристських об'єктів та умов сприятливих (гарантія фізичного та психічного комфорту) для перебування іноземних громадян потребує додаткових інвестицій на їх створення; туристський попит висуває жорсткі вимоги до якості товарів та послуг, що потребує наявності конкурентоспроможних національних виробництв, або призводить до витрат на імпорту при їх відсутності; туристська індустрія є крупним ресурсокористувачем, вимагає значних інвестицій в інфраструктуру туристського господарства, виробництво характеризує висока капі- тало- та трудомісткість; відсутність мобільності та гнучкості пропозиції породжує неадекватність її співвідношення з попитом; сезонний характер туристського попиту висуває підвищені вимоги до ємкості внутрішнього ринку; підвищена вразливість з боку зовнішніх факторів, що знаходяться за межами впливу виробника, обмежують дієвість його реакції на коливання попиту; підвладність суб'єктивним факторам підвищує ефективність реклами, вимагає значних витрат на пропаганду).

Зацікавленість в розвитку міжнародного туризму на національному рівні обумовлена тими ж мотивами, що і зовнішньоторговельна діяльність з домінують економічних чинників в мотивації приймаючих країн і соціальних - в мотивації країн-поста-

чальників. Якщо розглядати туризм у дещо спрощеному вигляді, то за видами операцій та впливом на платіжний баланс його можна порівняти з товарним обміном. Хоча транскордонне переміщення тут пов'язане не з обміном товарами, а з мобільністю людей, їх пересуванням на місце тимчасового проживання, а відповідно і їх споживання та споживчих витрат, для міжнародного туризму характерні ті ж види операцій, що склалися в зовнішній торгівлі, хоча за своєю формою вони мають специфічні особливості. У вигляді експорту тут виступає прийом іноземних туристів (в'їзний туризм), а як імпорт - направлення туристів даної країни за кордон (виїзний туризм).

Специфіка впливу двох форм міжнародного туризму (в'їзний та виїзний туризм) на соціально-економічну сферу має певні особливості (табл. 1).

Феномен впливу міжнародного туризму на світове господарство проявляється через кілька його суттєвих ознак, коли він: виступає активним елементом міжнародних відносин, однією з форм економічного та культурного міжнародного обміну; утворює ринок туристських послуг на основі специфічної форми попиту, що має комплексний (торкається комплексу товарів та послуг), масовий (охоплює широке коло населення) характер; змінює напрям руху в відносинах між виробником і споживачем на основі мобільності туристського попиту, впливає на географічну структуру попиту; впливає на видову структуру виробництва та попиту на користь сфери послуг та предметів споживання; зменшує середній рівень накопичень, змінює видову та географічну структуру споживчих витрат; на основі тісного зв'язку впливає на інші сектори світового господарства (ринки транспорту, праці, капіталів, сільськогосподарських та споживчих товарів), активізує зовнішню торгівлю; широко використовується світовим співтовариством як інструмент підйому, модернізації та диверсифікації економіки, елемент загальної стратегії розвитку, засіб зближення народів, взаємозв'язку та взаємопроникнення культур.

Туристський попит та туристська пропозиція, як елементи економічної структури туризму, формують ринок туристських послуг та визначають його характерні риси. В середовищі інших ринків ринок міжнародного туризму має свою специфіку. Він виділяється споживача (безпосередньо люди, туристи, іноземці, що тимчасово перебувають за межами постійного проживання), товар (туристські послуги, товари та послуги туристського призначення) - факторні

Вплив міжнародного туризму на національну економіку.

В'їзний (іноземний) туризм	Виїзний (закордонний) туризм
<p>Супроводжується споживанням туристських послуг в межах країни іноземними громадянами, так званий "невидимий експорт".</p> <p>Поповнює актив платіжного балансу. Відповідно до відображення в статтях платіжного балансу іменується активним.</p> <p>Доповнює традиційний експорт, є засобом розвитку імпорту традиційного або туристського.</p> <p>Викликає так званий "внутрішній експорт" за роздрібними цінами національного ринку.</p> <p>Доповнює внутрішній попит.</p> <p>Позитивно впливає на ринок праці, створює додаткові робочі місця, сприяє росту зайнятості.</p> <p>Є засобом політико-ідеологічного впливу на основі демонстрації внутрішніх переваг.</p> <p>Сприяє відкритості внутрішнього простору по відношенню до зовнішнього середовища, посилює вплив на економічну, соціальну, культурну, політичну національні сфери.</p>	<p>Супроводжується споживанням туристських послуг вітчизняними громадянами за межами країни, так званий "невидимий імпорт".</p> <p>Поповнює пасив платіжного балансу. Відповідно до відображення в статтях платіжного балансу іменується пасивним.</p> <p>Скорочує традиційний імпорт, є засобом розвитку традиційного або туристського експорту.</p> <p>Викликає імпорт за роздрібними цінами ринків зарубіжних країн.</p> <p>Заповнює вакуум внутрішньої пропозиції скорочує внутрішній попит.</p> <p>Позитивно впливає на національний ринок праці як одна з форм відновлення і підтримки працездатності, підвищення культурного рівня, розширення кругозору робочої сили.</p> <p>Є засобом запозичення зарубіжного досвіду на соціальному рівні (образ життя, якість потреб та споживання), формування нових орієнтирів.</p> <p>Відкриває зовнішній простір.</p>

послуги (невідокремленість по відношенню до виробника, неможливість накопичення і зберігання, неможливість транспортування, несталість якості), попит (категорія соціальна, масова, його відзначає: мобільність, еластичність, сезонність, комплексність), пропозиції (територіальна відокремленість від потенційного ринку споживача, відсутність мобільності, відсутність гнучкості). Ця особливість ринків обумовлює урахування при їх дослідженні не тільки загальноекономічних факторів, але й динаміку соціальної сфери, часто непередбачуваний вплив політичних та соціально-психологічних факторів, вимоги до якості та захисту навколишнього середовища.

На масштаби, структуру і динаміку міжнародного туризму впливає сукупність взаємопов'язаних факторів як глобального характеру, що обумовлюють розвиток туризму в межах світового господарства в контексті об'єктивних процесів інтернаціоналізації, так і такі, що визначають розвиток туризму в тій чи іншій країні у відповідності з внутрішньою політико-економічною ситуацією, наявністю та якістю природних ресурсів, географічним положенням, темпами економічного росту, демографічною ситуацією, станом платіжного балансу, ступенем урядового втручання в економіку, значенням, що приділяється державою розвитку туристської галузі та ін. (рис. 1).

Аналіз масштабів і структури міжнародного туризму виявив його порівняно високий динамізм як за кількісними, так і за вартісними показниками. Поряд з ростом кількості прибуттів та доходів від прийому та обслуговування туристів, розширюється і коло країн, що беруть участь в міжнародному туристському обміні.

Аналіз тенденцій та співвідношень розвитку туризму в окремих країнах та регіонах підтверджує значущість досягнутого ними загального рівня та стану економічного розвитку. Незважаючи на диверсифікацію туристських потоків, їх географічна спрямованість залишається практично незмінною: основний обсяг операцій (кількість прибуттів, надходжень та витрат на міжнародний туризм) на світовому туристському ринку припадає на незначну кількість країн, які лідирують і за іншими макроекономічними показниками. Виробляючи більшу частину світової промислової продукції, акумулюючи міжнародні фінансові ресурси, ці країни водночас є культурними та політичними центрами світу.

Обмін туристами здійснюється головним чином безпосередньо між країнами-постачальниками з високим рівнем доходу на душу

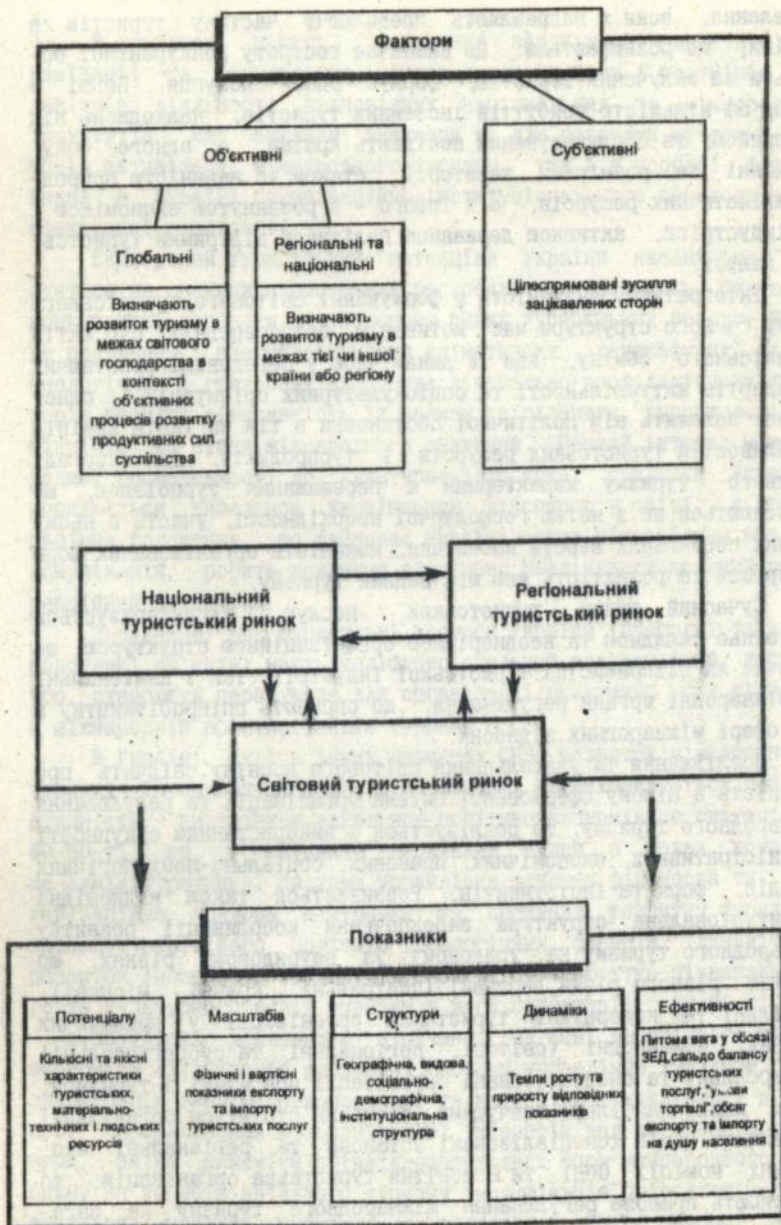

Рис. 1. Формування структури туристського ринку

населення, вони ж направляють превалюючу частину туристів в країни, що розвиваються. Це визначає гостроту конкурентної боротьби за залучення туристів, формує ринок покупця. Перші ж місця за кількістю прибуттів іноземних туристів, надходжень від їх прийому та обслуговування посідають країни, з одного боку, відмінні за розмірами території, станом та наявністю природно-кліматичних ресурсів, а з іншого - з розвинутою економікою і туриндістрією, активною державною політикою підтримки туристської галузі.

Інтегративну значимість у формуванні світового туристського ринку та його структури має мотивація безпосередніх суб'єктів туристського обміну, яка є динамічною у середовищі зростаючих стандартів життєдільності та соціокультурних орієнтацій і одночасно залежить від політичної обстановки в тій чи іншій країні, особливостей туристських ресурсів і турпродукту. Для сьогоденного туризму характерним є переважання турпоїздок, що здійснюються не з метою господарчої необхідності, участь в ньому різних соціальних верств населення, наявність організованих форм подорожей та розмитість меж між видами туризму.

Сучасний ринок туристських послуг характеризується достатньо складною та неоднорідною організаційною структурою, що включає як підприємства туристської індустрії, так і національні та міжнародні органи регулювання, що сприяють співробітництву в цій сфері міжнародних відносин.

Дослідження та узагальнення світового досвіду свідчить про наявність в цілому сформованої системи організації та регулювання міжнародного туризму, що реалізується з використанням сукупності адміністративних, економічних, правових, соціально-психологічних методів, форм та інструментів. Розвивається також відповідна інституціональна структура забезпечення координації розвитку міжнародного туризму на урядовому та неурядовому рівнях, що включає різного рівня державні (центральні, краєві, місцеві), суспільні та комерційні туристські організації у приймаючих країнах; міжнародні (світові, регіональні та субрегіональні) універсальні та спеціалізовані організації пов'язані з туризмом, серед яких найбільш значущими є органи структури Організації Об'єднаних Націй (спеціалізовані установи та регіональні економічні комісії ООН) та Всесвітня туристська організація, що здійснюють правове регулювання міжнародного туризму на багатосторонній основі.

В контексті нашого дослідження зарубіжний досвід організації та регулювання міжнародного туризму і розуміння механізмів діяльності відповідних національних та міжнародних інститутів, має важливе значення як для розробки сучасних методів активізації міжнародного туризму, так і у процесі формування в Україні організаційно-інституціонального середовища їх ефективної реалізації.

Експортний туристський потенціал України насамперед базується на значних туристських ресурсах, що формують факторні конкурентні переваги на світовому ринку туристських послуг. Вдале поєднання і взаємодоповнення кліматичних, ландшафтних, бальнеологічних і грязьових природних лікувально-профілактичних факторів посилює ефективність їх впливу та підвищує курортологічну цінність до рівня міжнародного значення. Певний інтерес міжнародної громадськості до культурно-історичної спадщини України посилюється чисельною українською діаспорою у світі, а географічне положення, що дозволяє Україні стати міжнародним вузлом комунікацій, робить можливим ефективно реалізувати наявний рекреаційний потенціал.

Зазначимо, що туристські ресурси України (природні та антропогенні об'єкти) мають поліфункціональний рекреаційний характер, створюють передумови для організації практично усіх відомих в міжнародній практиці видів туризму.

В Україні, як і в інших державах СНД, розвиток міжнародного туризму та використання його потенціалу характеризується певною етапністю, визначеною загальною політико-економічною ситуацією: 60-80-ті рр. - активний державний вплив в межах командно-адміністративної системи управління (значна фінансова та організаційна урядова підтримка та сприяння розвитку туризму, пріоритетність його політико-ідеологічних функцій, динамічний розвиток іноземного туризму, превалювання маршрутно-пізнавального та культурного видів туризму в його структурі); 80-90-ті рр. - відсутність державного втручання на фоні перехідного стану економіки (ліквідація державної системи управління туризмом, деінтеграція зовнішньоекономічної та комерційної діяльності в галузі, превалювання вузьковідомчих інтересів над загальнодержавними, зміна динаміки співвідношення двох форм міжнародного туризму на користь виїздного туризму, модифікація пріоритетів спонукальних мотивів туризму, а відповідно його видової, організаційної та вікової структури); 90-ті роки - сьогодення -

поступове відновлення державного впливу на фоні формування ринкових відносин (формування інституціонально-правового середовища розвитку міжнародного туризму, налагодження міжнародної співпраці в цій сфері, інтеграційні тенденції щодо відновлення спільного туристського простору в межах СНД, першорядними стають економічні аспекти, поширюється погляд на міжнародний туризм як на вигідне джерело валютних надходжень, уповільнюються темпи падіння іноземного та росту закордонного туризму).

Аналіз основних тенденцій розвитку міжнародного туризму в Україні свідчить, що сьогодні не спрацьовує майже жодна з його позитивних функцій: неконвертованість національної валюти робить проблематичним використання зовнішньоекономічної функції закордонного туризму як засоба стимулювання експорту, а гіпертрофований розвиток комерційних поїздок в його структурі та елітарний характер поїздок з метою відпочинку обмежує позитивний соціально-економічний ефект, значний структурний крен на користь виїздного туризму робить вкрай недостатнім використання потенціалу іноземного туризму і вимагає спеціальних організаційних зусиль з боку держави.

Виправлення негативних тенденцій розвитку міжнародного туризму передбачає формування сприятливого щодо розвитку іноземного туризму політико-економічного (політична та економічна стабільність в контексті успішних ринкових перетворень, вирішення проблем власності (зокрема, земельної), забезпечення конвертованості національної валюти, створення сприятливого інвестиційного клімату, зацікавленість держави в розвитку туристської галузі), інституційно-правового (інтенсивний розвиток внутрішніх ринкових організаційних структур та інститутів, подолання відірваності від відповідних міжнародних структур, наявність розвинених нормативно-правових регуляторів, їх стабільність) та соціально-культурного середовища (що формується як на основі змін в політико-економічному та інституційно-правовому середовищі (включення у сферу економічних відносин особистого інтересу), так і спеціальними зусиллями з боку держави та її інститутів, на основі реформування системи освіти з використанням засобів масової інформації).

Стратегія держави щодо організації міжнародного туризму формується у межах загальної макроекономічної політики, орієнтованої на: підвищення життєвого рівня населення; забезпечення відповідного економічного росту країни; здійснення прогресивної

структурної перебудови народногосподарського комплексу; зміцнення світогосподарських позицій країни, її місця в міжнародному поділі праці.

Національні умови розвитку міжнародного туризму формуються у системі пріоритетів, що мають організаційно-управлінський, галузевий, територіальний, функціонально-господарський, інфраструктурний аспекти (рис. 2).

Відповідно до обраних пріоритетів, що мають коригуватися в залежності від загальної соціально-економічної ситуації в країні, здійснюється регулювання розвитку міжнародного туризму в національних межах через відповідне інституційне забезпечення (система законодавчих та виконавчих органів) з використанням конкретних методів та інструментів регулювання.

Механізм реалізації пріоритетів розвитку міжнародного туризму в Україні передбачає систему макроекономічних заходів:

організаційно-управлінські: розробка державної політики розвитку туризму в узгодженні з загальними пріоритетами розвитку держави (зовнішньою, економічною, інвестиційною, зовнішньоторгівельною, валютно-фінансовою та ін.); нормативно-правове забезпечення розвитку туризму відповідно світовому досвіду та міжнародній правовій практиці (щодо доступу до зовнішніх ринків та захисту внутрішнього, стимулювання і регулювання експорту тощо); розробка та впровадження цілеспрямованих програм розвитку туризму (інвестиційних, виробничих, експортних, конкурентоздатності, регіональних та ін.); розробка та втілення політики щодо територіального розміщення і розвитку експортного туристського потенціалу регіонів/областей/ України; впровадження державної системи захисту внутрішнього туристського ринку, шляхом надання податкових та митних пільг, державних гарантій та інших видів державної підтримки за певними пріоритетами; забезпечення залучення інвестицій, в тому числі іноземних; вирішення питання членства в міжнародних та регіональних туристських організаціях;

галузеві: визначення організаційних, структурних (щодо форм і видів) та територіальних преференцій розвитку туризму, впровадження державної системи економічних механізмів їх стимулювання; проведення чітко орієнтованої політики щодо розвитку конкретних сегментів ринку, узгодженої з політикою, направленою на зведення до мінімуму негативних для екологічного та культурного середовища наслідків розвитку туризму; цільовий розвиток доходних сегментів даного сектору, зокрема тих, що мають по-

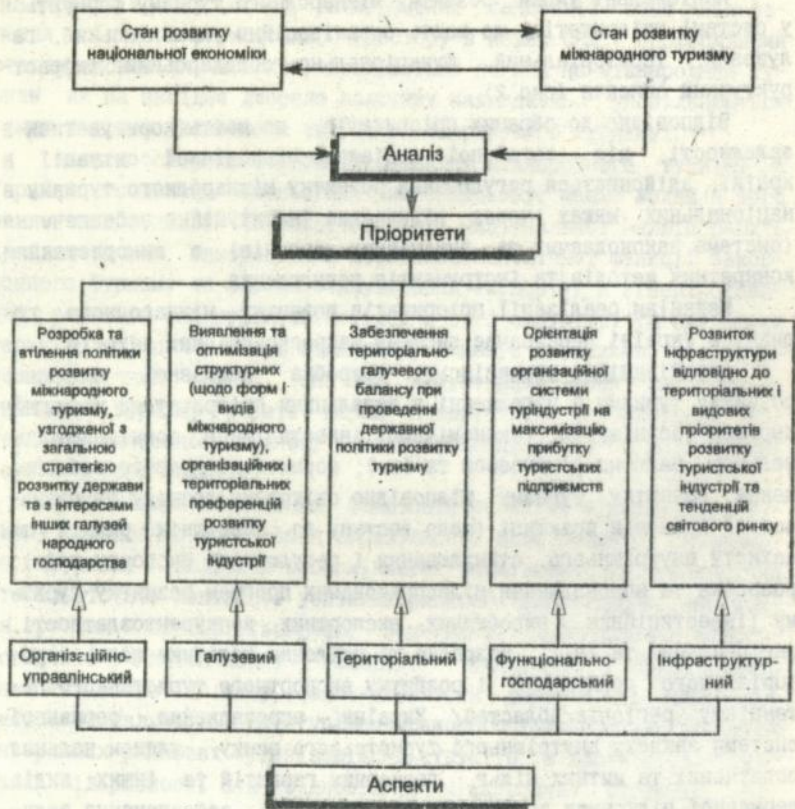

Рис. 2. Пріоритети розвитку міжнародного туризму

тенційні можливості підвищення рівня зайнятості та отримання іноземної валюти; забезпечення відповідності експортного туристського потенціалу України та національного туристського продукту критеріям, що накладають зовнішні ринки; зміцнення стратегій щодо розвитку галузі та здійснення контролю з метою одержання максимального прибутку від доданої вартості; удосконалення способів визначення рівня туристської активності національних туристських підприємств з метою чіткого визначення місця галузі в народногосподарському комплексі країни; налагодження стабільної системи звітності по всім показникам, необхідним для повноцінних маркетингових досліджень; розробка та впровадження програм субрегіонального, регіонального та міжнародного співробітництва, направлених на підвищення інтенсивності туристських потоків та посилення рівня попиту; створення та підтримка системи підготовки кадрів в галузі туризму, здійснення програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників; підтримка дослідницьких робіт, які забезпечують перспективи розвитку експортного туристського потенціалу (прогнозування, пошук, вивчення та освоєння нових ринків);

територіальні: оцінка експортного туристського потенціалу регіонів і областей України, та відповідне встановлення цілей і пріоритетів його використання; розробка комплексних програм соціально-економічного розвитку у відповідності з вибраними пріоритетами; створення цілісних систем управління міжнародним туризмом на території регіону/області/, з посиленням ролі органів місцевої влади; забезпечення інвестування проектів, спрямованих на комплексний розвиток регіонів, перспективних в галузі іноземного та внутрішнього туризму; розвиток туристської інфраструктури в регіонах/областях/, відповідно до вибраних напрямків розвитку туризму;

функціонально-господарські: розвиток організаційних форм розвитку туризму, їх госпрозрахункових регуляторів та стимулів; покращення організаційної структури на рівні підприємств туристської галузі з використанням системи пільг та стимулів, орієнтованих на національні інтереси; розвиток і диверсифікація інновацій шляхом укладення угод про співробітництво між фірмами в різних сегментах туристського ринку; сприяння створенню оперативно-комерційних організаційних структур з метою формування високотехнологічних туристських комплексів та розвитку матеріально-технічної бази галузі (кооперація туристських

банківських структур, транспортних, готельних та страхових компаній); концентрація вільних коштів туристських підприємств на вигідних для них умовах для вкладення в розвиток туристської інфраструктури;

інфраструктурні: розвиток інфраструктури – туристської та загальної (інформації, зв'язку, транспортної та митної систем, тощо); впровадження досліджень зовнішніх ринків та їх специфіки, основних вимог до туристського продукту; розвиток мережі маркетингових служб та відповідних консультативних послуг; впровадження єдиної інформаційної комп'ютерної системи для всіх туристських підприємств України; створення національних систем бронювання та збутових мереж, пов'язаних з мережами інших країн; одержання доступу до міжнародних інформаційних систем як засобу розширення проникнення в світову ринкову мережу; надійне, доступне і оперативне інформаційно-методичне забезпечення галузі (зовнішні ринки, міжнародні стандарти, митне законодавство, фірми-конкуренти та туристські продукти-аналоги тощо); налагодження рекламної роботи, випуск інформаційно-довідкового матеріалу, створення спеціалізованих туристських видань.

Системна реалізація такого роду заходів повинна забезпечити необхідні умови для розвитку ефективної мікроекономічної структури туристської індустрії, становлення і ефективного функціонування конкурентоспроможних національних фірм.

3. ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ПО ТЕМІ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Специфіка торгівлі послугами в системі міжнародного обміну // Проблеми міжнародних валютно-фінансових відносин. - К.: ІСЕМВ, 1995. - С.31-36.

2. Міжнародний туризм: тенденції розвитку національного ринку // Збірник наукових праць молодих вчених. - Вип.2. - К.: ІСЕМВ, 1995. - С.27-32.

3. Вільні економічні зони як чинник використання потенціалу міжнародного туризму в Україні // Уряду України: Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників. Том 4. - Київ, 1996. - С.129-130.

4. Потенціал міжнародного туризму та деякі аспекти щодо його реалізації в Україні // Збірник наукових праць молодих вчених. - Вип. 3. - К: ІСЕМВ, 1996. - С.26-27.

5. Світові тенденції розвитку сфери послуг. - К.: ІСЕМВ, 1996. - 52 с. / У співавторстві: (Панфілова Т.О.), автором підготовлено - 1.6 д.а.

6. Активізація міжнародного туризму в Україні на основі розвитку вільних економічних зон: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми економічної політики у вільних економічних зонах." Ч.1. - Чернівці, 1995. - С.5-8.

7. Деякі аспекти щодо включення України в європейську туристську систему: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції "Україна - Європейський Союз: проблеми зовнішньоекономічної діяльності та перспективи співробітництва". - Київ, 1995. - С.63-65.

8. Робоча програма дисципліни "Економіка та організація міжнародного туризму" для студентів спеціальності 0103 "Міжнародна економіка". - К.: КДЕУ, 1995. - 11 с.

АННОТАЦИЯ

Добровольская А. Б. Формирование и организационные приоритеты развития рынка международного туризма в Украине. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.05.03 – международные экономические отношения. Институт мировой экономики и международных отношений НАН Украины. Киев, 1997.

Защищается рукопись диссертации и 8 научных работ, содержащих исследование и анализ сущности международного туризма, приоритетов использования его потенциала. В работе изучен и обобщен опыт регулирования международного туризма и организации индустрии туризма, дана характеристика современного состояния рынка международного туризма в Украине и оценка потенциала его использования. Разработаны и обоснованы мероприятия по активизации национальной туристской отрасли.

Ключевые слова: международные экономические отношения, мировые рынки услуг, международный туризм, туристский потенциал, индустрия туризма, регулирование.

ANNOTATION

A. B. Dobrovolskaya. Formation and organization priorities of international tourism market in the Ukraine. Dissertation to apply for a candidate of sciences scientific degree under speciality 08.05.03 – international economic relations. Institute of World Economy and International Relations, National Academy of Sciences of the Ukraine, Kiev, 1997.

Dissertation manuscript and eight scientific works containing research and analysis of the core of international tourism and its potential priorities employment are defended. In the work there have been investigated and summarized the experience of international tourism regulation and tourism industry organization; there have been also characterized the modern state of international tourism market in the Ukraine and its potential employment evaluation. There have been designed and justified the measures on national tourism industry activation.

The key words: international economic relations, world markets of services, international tourism, tourism potential, tourism industry, regulation.

Підписано до друку 31.03.97.
Формат 60x84/16. Офс.пап. Офс.друк.
Умов.друк.арк. 1,3. Облік.-вид.арк.1,0.
Тираж 100 прим. Зам. № 145.

Поліграфічна дільниця Інституту економіки НАН України
252011, Київ-11, вул. Панаса Мирного, 26.

436024

43 37387
AB 37.387